

Eğitim ve Oyun Bağlamında 19. Yüzyılda Türk Çocukluk Anlayışında Değişmeler

Hüseyin ŞİMŞEK*

Özet- Bu araştırma, oyun ve eğitim bağlamında 19. yüzyılda Türk çocukluk anlayışında meydana gelen değişimi irdelemek ve çocuk hakları konusundaki gelişmeleri ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Nitel yöntemlerin kullanıldığı bu araştırma, doküman incelemesine dayalı tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel kaynakları 19. yüzyılda yayınlanan çocuk dergileri ve çocuk eğitimine ilişkin eserlerdir. İlk defa yalnızca çocukların eğitimi için kitapların, gazetelerin, dergilerin, hikâye, masal ve romanların yazıldığı bu dönemde, çocuk haklarına vurgu yapılmış; eğitim ve oyun hakkı öne çıkarılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında eğitim anlayışı bilimsel bir yaklaşımla ele alınmış, güçlü bir felsefi temele dayandırılmıştır. Yenilikçi anlayışta çocukluk, bilimsel anlayışa dayalı olarak biyolojik ve psikolojik özellikleri dikkate alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Geleneksel anlayışın disiplin, sorumluluk, görev, itaat ve değer vurgusuna karşın yenilikçi anlayışta çocuk hakları, çocuk sevgisi, çocuk kültürü, çocuk eğitimi ve çocuk eğlenceleri ön plana çıkarılmıştır. Yenilikçi çocukluk anlayışının önemli bir boyutu ise çocukların korunmasıdır. Yenilikçi anlayışta cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkılmış, pozitif ayrımcılık diyebileceğimiz bir anlayışla kız çocuklarının erkeklerden daha fazla eğitime ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır. Denilebilir ki ilk defa bu dönemde çocukluk anlayışının değişmesinde çocukların da katkısı olmuştur.

Anahtar Kelimeler- Çocuk, Türk çocukluk anlayışı, 19. yüzyıl, Çocuk hakları, Oyun ve eğitim

*Dr., Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

E-posta: husimsek@hotmail.com

Giriş

Çocukluk, yaşam zincirinin doğal ve değişmez haklarından birisidir. Çocukluk, hayat çizgisinin temel fiziksel ve gelişimsel örüntülerce karakterize edilmiş bir gelişim evresidir (James, 2001). Ancak çocukluk, bebekliğin tersine, doğal bir gerçeklik değil, değerler ve normlarla çerçevesi belirlenmiş, sosyo-kültürel bir kavramdır. Yani toplumsal bir tasavvurdur. Philippe Aries (1962) “ortaçağ toplumunda çocuk yoktu” (1962:125) saptamasını yaparken, çocukluğun sosyal olarak henüz inşa edilmediğine dikkat çeken Kağıtçıbaşı da (1996) çocukluğun tanımının çocuğun toplumsal değeri ve kültürel tanımı ile ilişkili olduğunu belirtmektedir.

Çocukluk, içinde yaşanan coğrafi koşulların etkisi altında; biyolojik, psikolojik ve sosyal çevrenin bir ürünü (Güvenç, 1997) olarak şekillenir. Ancak toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlerin de göreceli olduğu düşünüldüğünde, çocukluk kavramının, yüzyıllar boyunca değişiklik gösterdiğini ileri sürmek abartı sayılmaz. Başka bir ifadeyle belli bir zamana ve topluma özgü tek bir çocukluk anlayışından söz edilemez.

Tarih yazınında uzun yıllar çocuklara çok az yer verilmiş, görünürlükleri yetersiz yorumlamaları ile maskelenmiş ve yaşamları yetişkinlerin yansıttıkları ile sınırlandırılmıştır (Fass, 2007). Çocukluğun yetişkinlikten farklı olduğu görüşü, Batı dünyasında ilk olarak 18. yüzyılda kabul edilmiştir (Elkind, 2001). Oysa İslam dünyasında çocukluk erken dönemde yazın alanına girmiş, çocuklarla ilgili çok sayıda eser yazılmıştır. Örneğin, M.S 12. yüzyılda yaşamış olan Hanefi kadısı Muhammed b. Mahmud al Asrushani, Müslüman çocuklarla ilgili (*Ahkam al-Sighar*) kural ve düzenlemeleri içeren ayrıntılı eserinde, çocuk evlilikleri, çocukların yasal durumları ve ceza yasalarına ne ölçüde tabi oldukları konuları ile bağlantılı olarak, çocuk bakımı ve korunması konularını ele almıştır. Ali b. Muhammed al-Qabisi, *al-Risala al-Mufasssila* adlı eserinde öğrencilerin koşullarına ve öğretmenleri ve öğrencileri yöneten kurallara değinmiştir. Bu eser 10. ve 11. yüzyılda İslam dünyasının her yerinde yaygın olan eğitim kurumlarında (*kuttab*) hocalar tarafından uygulanan kural ve yöntemleri anlatmaktadır. Çocukluğun farklı bazı yönlerini, M.S. 14 yüzyılda yaşamış Şamlı bir Hanbeli kadısı olan İbn Qavyyin al -Javvziyya, *Tuhfat al-Mawdud bi-Ahkam al'Mawlud* adlı kitabında çocuk yetiştirilmesi ile ilgili yasal kurallar ve yaygın adetler konusunda önemli bilgiler vermiştir. Eserin hemen başında çocuk sahibi olmanın avantajları ve kız çocukları reddetmenin bir suç olduğu vurgulanmaktadır. Daha sonra, cenin de dâhil olmak üzere insan hayatının çeşitli evrelerinde,

çocuk eğitimi, ahlaki eğitim, çocuk büyütmenin sıhhi şartları ile ilgili çeşitli uygulama ve törenlerin anlatıldığı uzun bölümler yer almaktadır (Musallam, 1983:49-52, 55). 15. yüzyılda Fez'de Ahmad al-Wansharisi'nin *al-Mi'yar al-Mu'rib* (Önlemler İçin Açık Standartlar) başlığı altında topladığı büyük derleme eserde çocuk emzirme ile birlikte çocuklarla ilgili birçok konuyu değişik yönlerden ele alan onlarca fetva yer almaktadır.

Doğudaki bu çalışmalara karşın Batılılar çocukluğun keşfi sürecini 13. yüzyılda başlatırlar. Ancak Batıda çocukların sosyal yaşamda görünür olmalarını tasvir eden ilk minyatür çalışmalar ancak 15.ve 16. yy. sanat eserlerinde görülebilmektedir. 17. yy'dan itibaren de çocuklar kendilerine özgü giysilere oyunlara öykülere müziğe ve resimlere sahip olmaya başlamışlardır. Çocukluğun modern icadı, zorunlu olarak, Rönesans ve Aydınlanmayı izleyen üç yüzyılın temel varsayımlarını ve inançlarını yansıtmıştır.

Aries (1962), ortaçağ Avrupa toplumlarında çocukların özel ya da farklı bir sosyal statüye sahip olmadıklarını, anne sütünden kesilen çocukların topluma, aynen yetişkinler gibi yetenekleri temelinde dâhil olduklarını belirtir. Aries, o dönemde eksik olanın, çocukların farklı ve özel bir *sosyal* deneyime ihtiyaç duyabileceklerinin fark edilmemesi olduğunu ve bu farkına varmanın ancak 15. yüzyıldan itibaren gerçekleştiğini ileri sürer. Aries'e göre çocukların *farklı* ve *özel* olduklarının bilincine varıldığının işareti, çocukların ihtiyaçları fikriyle bağlantılı sosyal, politik ve ekonomik kurumsallaşmanın yavaş yavaş artmasında görülmektedir. Sözelimi okulların, çocuklara yönelik yaş-temelli kulüplerin, çocuk kliniklerinin, çocuk boş zaman etkinliklerinin vb. doğuşu gibi. Oysa daha önce, küçük çocukların yalnızca bir lokma ekmek parası kazanabilmek için saatlerce ağır işlerde çalışmak zorunda olmalarına pek kimse aldırmıyor ve toplumlarca herhangi bir gariplik görülüyordu. Dünyaya gelen bebeklerin yarısından fazlası çeşitli nedenlerden ölürlen, ama büyük çoğunluğu her zaman kısa acılı bir ömür sürmüş cehalete ve ürkütücü bir yoksulluğa maruz kalmışlardır. 17. yüzyılda çocukluk bir masumiyet ve zayıflık dönemi olarak görülüp yetişkinlere, masumiyeti koruma görevi verilmiştir. Bu dönemde çocuk, minyatür erişkin konumunun dışında bir durumda değerlendirilmeye başlanmıştır. Matbaanın icadı ve kitlesel eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte, çocuğun eğitimin ana odağı haline gelmesi çocuğa erişkin olmayan bir pozisyon kazandırmıştır (Polat, 1997). Bu yüzyılın başlarından itibaren, çocuklar kendilerine özgü giysilere, oyunlara, öykülere, müziğe ve resimlere sahip olmaya başlamışlardır. Ancak bu sınıfsal bir durumdur ve yüksek sınıfa mensup varlıklı ailelerde görülmektedir.

Yoksul sınıf çocuklarında gerek giysi ve oyun gerek çalışma ve yetişkinlerin dünyasını paylaşma bakımından eski yaşam biçimi sürmektedir. Rönesans'la birlikte kültürel ve düşünsel ortamda başlayan değişim 19. yüzyılda da sürmüş ve çocukların diğer yetişkinlerden farklı bir sınıf olduğu anlayışı daha da pekişmiştir. Böylece, kendine özgü ve gittikçe gelişen bir çocukluk anlayışı ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılda ise çocuk, toplumun geleceğini belirleyen en önemli insan kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzyıl aynı zamanda, filozofların, eğitimcilerin, psikologların ve hukukçuların çocukları incelemeleri, onların gelişimleri ve hakları konusunda fikirler ileri sürmeleri dolayısıyla çocuk yüzyılı olarak da adlandırılmıştır (Gander ve Gandiner, 2004).

Türklerdeki çocukluk anlayışı, yaşadıkları hayat koşullarına ve sahip oldukları inanç değerlerine bağlı olarak değişmekle birlikte, çocukluk anlayışının çerçevesini büyük ölçüde aile algısı belirlemiştir. Sözelimi Göktürkler'de aile kelimesi, çocuğun içine konularak sallandığı beşik (bişük/böşük) kelimesi ile eşdeğerdirdi. Bunun anlamı, hem ailenin çocuk da dâhil ana-babadan ibaret olduğu, hem de ailenin ilk çekirdeğini teşkil etmesiydi (Türkdoğan, 1996). Türklerde çocuk, ailenin en değerli varlığı kabul edilmiş; çocuksuz aileler horlanmıştır. "Çocuk ailede ocağı tüttürür" sözü Türk toplumunda yaygın bir atasözü olarak kullanılmıştır (Kılıç, 2012).

Yerleşik hayata geçişleri ve 10. yüzyıldan itibaren din değiştirerek İslamiyet'in etkisi altına girmeleri, Türklerin aile hayatında değişmelere neden olmuş; İslamiyet'in öngördüğü mahremiyet anlayışı, cinsler arasındaki rol farklarının artmasına yol açmıştır. Aile hayatındaki bu değişme, çocukluk anlayışına da yansımış; çocukluk çağında eğitime önem verilmesi fikri benimsenmiştir. Önceleri yetişkinler için gerekli görülen bilgi ve eğitim, artık çocuklar için de gerekli görülmeye başlanmış; çocuklar için okullar (mektepe ve medreseler) ve kütüphaneler açılmıştır. Böylece çocukların zamanlarının önemli bir kısmını kendi akranlarıyla birlikte geçirmelerine imkân sağlanmıştır. Ancak çocuk eğitiminde katı disiplin uygulamaları, çocukların oyun oynamalarının hoş karşılanmaması gibi kısıtlayıcı bir anlayış da gelişmiştir.

19. yüzyıla kadar Türk toplumunda yerleşik olan geleneksel çocukluk anlayışı, toplum merkezli'dir. Toplum merkezli geleneksel çocukluk anlayışında çocukların görevleri ve sorumlulukları ön plandadır. Çocukları geleceğin teminatı olarak gören bu anlayışta sosyal ve ahlâki değerlerin kazandırılması esastır. Ancak 19. yüzyılda Türk çocukluk anlayışında önemli değişimler söz konusudur. Bu değişimi yansıtan teorik bir tartışma alanı olduğu gibi, çocuk-

luğun oluşumunu belirleyen oyun ve eğitim konusundaki görüşlerde de önemli bir değişim yaşanmıştır.

Çocukluk araştırmalarının dünyada yaklaşık yüzyıllık bir geçmişi olmasına karşın, Türkiye’de oldukça yeni sayılır. Karşılaştırmalı çocukluk araştırmaları, 18. yüzyıla kadar genellikle inanç ve değerleri derinden etkileyen kültürel değişkenlerin etkisine ve işlevine odaklanmış, aile formları ikincil etkenler olarak kullanılmıştır. Çocukluk doğal biyolojik bir aşamanın problemsiz bir betimleyicisi olarak görülmüştür. Oysa Aries (1962), bizim çocuklara bakış tarzımızın ve çocuklara karşı davranışımızın, hem çocukların çocuk olma deneyimlerini, hem de çocukların yetişkinlerin dünyalarına tepkide bulunmalarını ve bu yetişkin dünyası ile etkileşimini zorunlu olarak biçimlendirdiğinin altını çizmiştir. Çocukluk araştırmalarında çocuk bakış açısının önemini savunan araştırmacıların temel tezlerinden birisi de yalnızca kültürün çocukları biçimlendirmede, çocukların da kültürün biçimlenmesine yardım ettiği tezidir. Bunlara göre çocukluk sadece çocukların deneyimlerini biçimlendirmez, fakat çocuklar da kendi deneyimleri ile çocukluğun doğasının biçimlenmesine yardımcı olurlar (James, 2001). Bir başka ifadeyle, “çocukluk” anlayışı sadece yetişkinlerin iradesiyle değil, aynı zamanda çocukların eylemleri yoluyla da değişir.

Bu yüzden çağdaş çocukluk incelemelerinde anahtar yaklaşım, çocukların yetkin sosyal aktörler olarak kabul edilmesidir. Bu yaklaşım, çocukları sosyal dünyadan bilgilenen ve sosyal dünyayı bilgilendiren insanlar olarak görür. Bu yüzden çocukluğun ne olduğunu anlamak, büyük ölçüde, çocukların “çocukluk”u nasıl anladıklarına, çocuk olmanın ne demek olduğuna ilişkin görüşleriyle mümkündür (Mayall, 1996). Nitekim dünyada çocukluk incelemelerinin önemli bir bölümü, çocukların gözünden çocukluğun nasıl yapılandırıldığına odaklanmıştır. Çünkü çocukluk, çocukların gündelik eylemlerinde ortaya çıkar. Öte yandan çocukluk, onun diğer statü kategorileriyle -ergenlik, yetişkinlik gibi- karşılıklı ilişkisi içinde incelendiğinde anlam kazanabilir. Artık çocukluk araştırmaları çocukların günlük yaşamları üzerindeki bağlamsal etkiyi betimlemek için karşılaştırmalı bir bakış açısıyla yürütülmektedir.

Ancak Türk çocukluk anlayışını tarihsel açıdan inceleyen araştırmalar genellikle yetişkinlerin anlattıklarıyla ele alınmakta, çocukların kendi çocukluk algılarına ilişkin anlatımlara yer verilmemektedir. Örneğin çocukluk tarihine ilişkin olarak Sakaoğlu’nun (1997) Lütfiye-i Vehbi’de (18. yy.) *Çocuk Eğitimiyle İlgili Görüşler* adlı çalışması ve İsmet Kür’ün (1997) *1869-1928 Yılları Çocuk Dergilerinde Eğitimci Yazarların Benimsediği Çocuk Tipleri* adlı çalışması bu

tür araştırmalara tipik örneklerdir. Keza Ergenç'in (1997) Osmanlı klasik döneminin "ideal insan tipi" ve bu dönemde çocuğun kültürel gelişimini etkileyen etkenler konusundaki çalışması da benzer niteliktedir. Ayrıca Yavuz'un (1997) *Türk Masallarında Çocuk İmgeleri* adlı çalışması Türk çocukluk tarihi açısından kayda değer bir çalışma olmakla birlikte, çocukların anlatımlarına dayanmaz. And (1997) tarafından sunulan geleneksel kültürde çocuğun yeri ve anlamı adlı bildiride Anadolu'da oynanan çocuk oyunlarından yola çıkılarak bir analiz yapılmıştır.

Buna karşın son yıllarda çocuk bakış açısıyla çocukluğu tanımlamaya yönelik araştırmalar artmıştır. Bu kapsamda gerek sözlü tarih çalışmalarının geçmişteki çocukluğa ilişkin tanıklıkları, gerekse çocukların kendi anlatımlarına dayalı araştırmalar yapılmaktadır. Ancak çocukluk araştırmalarında çocuk yazınına daha yakından bakmak gerekir. Zira çocuk yazını, çocuklar için üretilmiş, serbest ve okuldaki zorunlu okuma kapsamına giren bütün metinleri içeren bir üst kavramdır (Dilidüzgün, 1994). Modern çocuk yazınının ortaya çıkışındaki en önemli etken, çocukluğun keşfiyle birlikte, çocuğun gerçekleri alımlama biçiminin yetişkinlerden farklı olduğu düşüncesinin benimsenmesidir. Çocukluğun yetişkinlikten ayrılması, onların giyim-kuşamları, oyunları ve eğitimlerinin de yetişkinlerden farklı olması gerektiği anlayışını doğurmuştur. Çünkü çocukların eğlenme, yaşama gücünü artırma, hayatı keşfetme, rehberlik alma, yaratıcı etkinlikte bulunma ve güzel bir dile sahip olma gibi temel ihtiyaçları bulunmaktadır (Jacob, 1995). Bu ihtiyaçları karşılayabilecek en etkili ürünler ise çocuklar için yazılacak eserlerdir. Ancak bir eserin çocuk yazını kapsamında değerlendirilebilmesi için çocukların psiko-sosyal gelişimlerini dikkate alan, hayal dünyalarına uygun, yeni görüşler ve tecrübeler kazandırabilecek ve zevk verebilecek niteliklere sahip olması gerekmektedir (Baymur ve Demiray, 1991). Çocuk dergileri, çocuk yazınının en önemli ürünleridir.

Bu araştırma, esas itibarıyla Türk çocukluk anlayışındaki değişimin izlerini, hem yetişkinler tarafından yazılan eserler ve anlatılarda, hem de çocuklar için yazılan dergilerde çocuk görüşlerine dayanan anlatımlarda bulmaya odaklanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, yukarıda çerçevesi çizilen ve sosyolojik bir olgu olarak kabul edilen *çocukluk* tarihine ilişkin *nitel* bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Araştırma,

Türklerde çocukluk anlayışının izlerini bulmaya odaklanmakta, 19. yüzyılda Türk çocukluk anlayışında görülen değişimin somut örneklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, 19. yüzyılda Türk Çocukluk anlayışının nasıl bir değişim geçirdiği, çocuk hakları, çocuk gelişimi, eğitim ve oyun konusundaki görüşler üzerinden, dönemin kaynaklarından yola çıkılarak incelenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Nitel yöntemlerin kullanıldığı bu araştırma, doküman incelemesine dayalı tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel kaynakları 19. yüzyılda çocuklara yönelik olarak yayınlanan kitaplar ve çocuk dergileridir. Bu araştırmada altısı Tanzimat (1868-1876) ve onikisi Mutlakıyet (1876-1908) döneminde olmak üzere toplam 18 dergi incelenmiştir. Kaynakların taranması sonucunda konuya ilişkin yazılar, görüş ve eleştiriler değerlendirilmiş, ilgili bölümlerde bazen dolaylı bazen doğrudan alıntılar yoluyla kullanılmıştır.

Bulgular

19. yüzyılda yayınlanan çocuk dergilerinin ve çocuk eğitimiyle ilgili eserlerin incelenmesi yoluyla elde edilen bulgular, bu yüzyılda iki farklı çocukluk anlayışının egemen olduğunu göstermektedir. Araştırmanın temel bulgularından birisi de çocukluk anlayışının değişmesinde çocuk katkısının yadsınamaz derecede etkili olmasıdır. Zira bu yüzyılın ikinci yarısında çocuklar, kendileri için yayınlanan eserlere konu olmuşlar; ilk defa çocuklar için kitaplar, gazeteler, dergiler, hikâyeler, masallar, romanlar ve tiyatrolar yazılmaya başlanmıştır. Çocuklar için yazılan ve basılan eserlerde çocukların görüş ve düşüncelerine de yer verilmiş; özellikle çocuk dergilerinde çocuk yazarların makaleleri ve mektupları yayınlanmıştır. İlk Tanzimat döneminin sonlarında (1869) yayınlanmaya başlanan çocuk dergilerinde Türklerin çocuğa ve çocukluğa bakışı, tarihsel birikimin de izlerini yansıtan, çok geniş bir çerçevede ele alınmıştır.

19. Yüzyılda Geleneksel Türk Çocukluk Anlayışının Çerçevesi

19. yüzyılda Türk çocukluk anlayışı, geniş kabul gören ve klasikleşen eserlerde özetlenmiştir. Bunlardan bir tanesi Mustafa Hami Paşa'nın kaleme aldığı "*Vezaif-i Etfal*" adlı kitaptır. Bu eserde çerçevesi çizilen çocukluk anlayışı, çocukların bedensel olarak korunması ilkesine dayanır (Mümeyyiz, 1870).

Bedenin korunması, Yusuf Hüsni'nün *Terbiyet'ül Etfal* kitabında üzerinde en fazla durulan konuların başında gelir. Yusuf Hüsni kırk beş bölüme ayırdığı eserinde koruyucu sağlık bilgilerine geniş yer vermiştir. Yusuf Hüsni ayrıca çocuklara öğütler vererek iyi çocuk imgesinin nasıl olacağını da belirlemiştir (Yusuf Hüsni, 1872: 23):

“Kendinden büyüklerle görüşme, yapamayacağın işlere kalkışma, oyuna dalıp derslerini ihmal etme, hoyrat çocuklarla oynama, evde hasta var ise gü-rültü yapıp onları üzme, merdivenlerden koşarak inme, senin olmayan eşya-lara dokunma, komşuların evine bakma, başkalarına taş atma, pencereden dışarı uzanma, tehlikeli yerlere gitme, hayvanları incitme, kapalı yerlerde durma, yalan sözlü olma, yüksek ağaçlara tırmanma.”

Bu dönemdeki çocuk imgesini anlatan bir hatıra yazıda şu ifadeler yer alır (Çoruk, 2001: 48):

“Babalarımız çocukların terbiyesini diz çöküp mahcup biçimde oturmaktan ve büyüklere itaat etmekten ibaret sandıklarından, on, on beş yaşlarına gel-miş bir çocuk büyüklerin sohbetine katılıp bir şey soracak olsa ona cevap verip aydınlatacakları yerde “Büyüklerin sözü kesilmez, büyükler yanında söz söylenmez, ayıptır” diyerek azarlanırdı. Kendisinden büyüğünün yanın-da söz söyleme ayıp sayıldığına ikna olan çocuk büyüdüğünde iki sözü bir araya getirip konuşamazdı.”

1847 yılında sıbyan mektebi öğretmenleri için çıkarılan bir Talimat'ta¹ he-nüz ilkokul yıllarındaki çocukların tabiatlarının oyun oynama ve huysuzluk etme konusuna meyilli oldukları belirtilerek, bu durumun çocukların eğitimleri önünde bir engel olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle küçük yaşlarda çocuklara “insanlığın” ve “güzel huyların” öğretilmesi salık verilmiştir. Geleneksel anla-yışta değer öğretimi önemli bir yer tutar. Örneğin *Yusuf Hüsni* tarafından 1872 yılında kaleme alınan ve 45 alt başlık (Bab)'tan oluşan *Terbiyet'ül Etfal* adlı kitabının neredeyse tamamı çocukların kaçınması gereken *kötü huylar* ve sa-hip olması istenen *değerlerden* oluşur. 1873 yılında Maarif Nezareti tarafından yayınlanan “*Sıbyana Mahsus Ahlak Risalesi*” adlı başka bir eserde de ağırlıklı olarak çocukların Tanrıya, ana babaya, öğretmene, büyüklere karşı görev ve sorumlulukları üzerinde durulmuştur (Sıbyana Mahsus Ahlak Risalesi, 1873).

¹ Bu Talimat'ın orijinal adı, “*Etfalın Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Vechile İcra Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekatib-i Hacerleri Efendilere İta Olunacak Talimat*”tır.

Tanzimat'ın son yıllarında yayınlanmaya başlanan çocuk dergilerinin ortaya koyduğu çocukluk anlayışı, çocukların görev ve sorumlulukları üzerine kurgulanan geleneksel Türk çocukluk anlayışına dayanmaktadır. Geleneksel anlayışta çocuk '*küçük yetişkin*' olarak görülmektedir. Bu nedenle çocuk bir yetişkin gibi davranmalıdır. Çocuğun süratle erginleşmesini isteyen bu anlayış, çocukların biyolojik ve psikolojik gelişim sürecini göz ardı eder. Çocuk, toplum için yetiştirilmesi gereken bir varlık olarak görüldüğünden, sosyalleşmesi ve toplumun sosyal-kültürel değerlerinin çocuğa kazandırılması esastır. Geleneksel çocukluk anlayışının etkisindeki ilk dönem çocuk dergilerinde çocuk hakları ve çocuğun değeri gibi konulara çok az yer verilmiştir (Şimşek, 2002).

Geleneksel anlayışta çocukluk, *sorumluluklar*la dolu bir çağı ifade eder. Bu yüzden çocukların sorumlulukları ve görevleri öne çıkarılır. Çocuklar, büyüklere yolunu takip etmek ve bazı görevleri yapmakla *sorumludur*. Çocuklar kendilerine verilen görevleri yerine getirmek için elden geldiğince çalışıp çabalamalıdır (Mecmua-i Nevresidegân, 1881). Çocukların temel ödevleri (vazifeleri), ebeveynin ve öğretmenlerin gösterdikleri yoldan gitmektir (Çocuklara Rehber, 1897). İtaat, itimat, ağırbaşlılık, saygılı olma, uslu olma, okula gitme, hocanın ve büyüklerin sözünden çıkmama, iyi kalpli ve güler yüzlü olma çocukluk çağının temel davranışlarıdır (Şimşek, 2002).

Çocukların evden çıkışlarından başlayarak, okula gidiş gelişleri ve okuldaki davranışları sayılır ve uyulması gereken kurallar dizisi ortaya çıkar. Bu anlayışa göre okula gidiş gelişler belirli bir düzene göre olmalıdır. Okula giderken yolda oyuna dalıp ders vaktini geçirmemek, okula vaktinden önce gitmek, elbisesini temiz tutmak, okula saygılı ve edepli bir şekilde girmek çocuğun temel görevlerindendir. Öğretmene saygılı olmak, birlikte oturduğu arkadaşlarını rahatsız etmemek ve okul içinde iken zihnini derslerden başka yere vermemek gerekir. Çalışkanlık önemli bir değerdir. Çocuk derslerine isteyerek çalışmalı ve anlamak için çaba göstermelidir (Mümeyyiz, 1870). Son anlatılan ilke aslında, öznel ve içsel güdülerle doğrudan ilişkili olan ve dışsal etkilerle sağlanması pek de mümkün olmayan motivasyon konusunun bile bir görev bilinci içinde sunulduğunu gösteren çarpıcı bir örnektir.

Geleneksel çocukluk anlayışında '*çocukların görevleri*' önemli bir yer tutar. Çocukların temel görevleri, ebeveynin sözünü dinlemek, onlara itaat etmek, çağırdıklarında yanlarına gitmek, onlardan izinsiz bir iş yapmamak ve büyüklerle saygılı olmak biçiminde sıralanmıştır (Çocuklara Mahsus Gazete, 1896). Çocukların görevleri aile içinden başlayıp, okulda ve sokakta devam eder. Ak-

raba ve ebeveyne saygılı olmak ve ikramda bulunmak, bunların yanında konuşma adabına uymak, terbiyesizlikten ve kötü söz söylemekten kaçınmak, sık sık soru sormamak, sorulan sorulara cevap vermek, başkalarını kötülememek, başarılı olanları tebrik etmek, kendini övmemek ve kibirlenmemek çocukların bilmesi ve uyması gereken davranışlardır (Mümeyyiz, 1870). Bununla birlikte geleneksel anlayışta edepli olma, kötü sözler söylememek, başkalarının sevgisini kazanma, iyi arkadaş seçme, ilim öğrenmeye çalışma gibi hasletlerin çocuklara kazandırılması istenmektedir (Etfal, 1886).

İlk çocuk dergisi *Mümeyyiz* çocukların nazik, güler yüzlü ve iyi kalpli olmaları gerektiğine işaret eder. *Mümeyyiz*’in okul çağındaki çocuklar için çizmeye çalıştığı ideal tipte ise uslu olma, eğitim için çaba harcama, büyüklerin sözünü dinleme, hocasına ve büyüklerine hürmet etme ön plana çıkar (Mümeyyiz, 1870). Bu ilkeler, çocukluğun disiplin gerektiren bir yaşantı olduğu anlayışına dayanır. Disiplin, birey davranışını kuşatan ve her türlü tavır ve hareketini yaptırımlarla (müeyyidelerle) değerlendiren, aşırı kontrollü bir sosyal yaşam anlayışından kaynaklanmaktadır. Ancak bu anlayış, çocuk dergilerinde ağır biçimde eleştirilmiştir. Bu eleştiriler gerek yetişkinler tarafından kaleme alınan yazılarda gerekse çocuklar tarafından gönderilen mektuplarda dile getirilmiştir. Örneğin 19. yüzyılın sonunda yayınlanmakta olan bir dergide yer alan bir çocuk mektubunda dönemin çocuklarının yaşadıkları hayattan nasıl sıkıldıklarını şöyle özetler (Çocuklara Rehber, 1897, (31):1):

“Vâlidem: - Râci, Esvabını kirletme. Zira pederine söylerim. Cezalanırsın.

Mubassır:2 - Râci, arkadaşlarını rahatsız etme, muallim efendiye haber veririm. Cezalanırsın.

Muallim: - Bu gün yine dersini bilemedin, yahut dersine dikkat etmiyorsun, vazife defterini kirletmişsin. Daha bilmem ne yapmışsın diyerek cezalandıgımı haber verir. Hizmetçisi, mubassırı cezadan bahseder. Pederimden, vâlidemden, müdür efendiden, muallim efendilerden her akşam, her gün ceza, her saat ceza. Artık bunun her türlüünü çektim, hepsini öğrendim. Bu da hoş bir kelime değil, geçelim...”

Çocuk bu cezalardan adeta bunalmış ve isyan etmeye başlamıştır. “*Canım bu benim çektiklerim nedir? Mektepte ceza, evde tektir. Ne yapsam kendimi beğen-diremeyeceğim...*”

2 Osmanlı döneminde okullarda disiplin görevlisi.

19. yüzyılda dayak hâlâ bir disiplin aracı olarak görölmektedir. Abdurrahman Şeref, *Mahalle Mektebi Hatıralarından* adıyla kaleme aldığı kitabında şöyle der: “Evinde yaramazlık eden bir çocuğu dahi, annesi mektebe gidip hocaya şikâyet eder ve oh! oh! diye dövdürtürdü. Yatsı namazında hoca efendi babalarımızla buluştuğunda, ‘seninkini bu gün biraz okşadım’ deyince, ‘ellerin nurdan kopsun, bir iki de benim için vuraydın’ cevabıyla kendisine teşekkür edilirdi.”

Ünlü *Falaka* adlı eserinde Ahmet Rasim, halkın “*Hoca dediğin eli sopalı olur*.” anlayışını benimsediğini ve dayağın kabul edilebilir ve hoş görülebilir bir uygulama olarak benimsendiğini aktarır. Bu anlayış, dayağı çocuk için terbiye ve ahlak kazandırıcı bir yöntem olarak kabul etmekteydi. Öyle ki Türk eğitim tarihi geleneğinde padişah çocuklarının dahi hocaları tarafından dövüldüğünü anlatan hikâyeler aktarıla gelmiştir (Ahmet Rasim, 1927).

Çocuk dergilerinde “*Vezaif-i Etfal*” başlıklı makalelerde genellikle çocukların, toplumsal düzene uyum sağlamalarını kolaylaştıracak bir sosyalleşme kaygısı görülür. Bu anlayışa göre çocuklar öncelikle *kendi görevlerini bilmelidirler*. Çocukların görevleri söz konusu olduğunda ise *itaat* kavramı öne çıkar. İtaat, çocuğun ailede, sokakta, okulda, mahallede büyüklere karşı saygılı olması anlamına gelir (Mümeyyiz, 1870, (44):4):

“*Akraba ve taallukatımızdan havf etmemek, mücerret onların hoşnutsuzluğunu ve darılmalarını mucip olacağından bu gibi şeylerden ve kemâliyle ihtiraz ederek bilcümle ef’al ve harekâtımızı ve nutk ve kelimimizi onların mahzuz olacakları halde bulundurmamak lazımdır.*”

Geleneksel anlayışta çocukluk *gelecek için bir ön yaşantı* olarak kabul edilmekte; çocukluktaki tavır ve davranışların gelecekteki yaşantısını şekillendireceğine inanılmaktadır. Bu anlayışa göre *iyi bir yetişkinlik disiplinli bir çocukluğun sonucudur*. Ancak çocuklar, *bilgisizlik* ve *tecrübesizlik* nedeniyle kendisini yönetecek yeterlikte değillerdir. Bu yüzden çocuklar üzerinde ebeveynin gözetimi ve denetimi zorunludur. *Çünkü çocukluk kusurdan arı olamaz. Mukteza-i sebavet, bir çocuk her ne kadar kabahat işlemekten kaçınmış olsa yine bazı kusur ettiği vakidir* (Mümeyyiz, 1870). Oysa çocukluk çağı, hiçbir şeyle satın alınamayacak ve paha biçilemeyecek bir dönemdir. Ancak çocukluk çağı zıtlıklarla dolu bir dönemdir. “...Çocukluk zamanının kıymetli olan faydalarının en birincisi bu zihin ve parlaklığıdır. Fakat ne faydaki o zaman bu cevherin kıymetini bilmeğe insanın yine çocukluğu mani oluyor” (Arkadaş, 1876). Çocukluğun verdiği psikolojik ve bedensel hareketlilik çocukları daha çok oyun ve

eğlenceye yöneltir. Çocukların kıymetli zamanlarını oyunla harcamamaları için ebeveynleri onları bu tür faydasız şeylerden engellemelidir (Arkadaş, 1876).

Ebeveyne itimatsızlık çocuğun felaketlere uğramasına neden olur. Oysa ebeveyn çocuğunu kötü yollara düşmekten korur. Çocukluğu anne babanın rızasının kazanıldığı bir dönem olarak niteleyen Ayine dergisi çocuklar için anne babanın güvenini kazanmanın en büyük mutluluk olduğuna işaret eder. “*Bir evlat için anne ve babanın emniyetini kazanmak ve hayırlı evlat namı almak ne saadettir*” (Ayine, 1875).

İşlevselci bir anlayışın egemen olduğu geleneksel anlayışta, çocuk üzerinden toplumun inşası hedeflenir. Bu anlayışa göre aile, insan türünün terbiye okulu, başka bir ifadeyle insan yetiştiren bir fabrikadır. Mükemmel insan iyi ailelerde yetişecek, iyi aileler iyi toplumları, iyi toplumlar da iyi devletleri meydana getirecektir (Aile, 1880).

Geleneksel anlayışta *değer öğretimi* önemli bir yer tutar. Bir dergide çocukların bir takım ahlâki ve sosyal değerlerle donanmış olarak yetişmeleri gerektiği savunulmuş, bu bağlamda çocukların her isteğinin yerine getirilmesinin doğru olmayacağı vurgulanmıştır. Çünkü bu durumda çocuklarda sorumluluk duygusu gelişemeyecek, çocuk iyi ve kötünün ne olduğunu anlayamayacak, arsız ve arzusuz olarak yetişecektir (Mecmua-i Nevresidegân, 1881).

Geleneksel çocukluk anlayışını benimseyen dergilerde, çocuk eğitiminde mânevî (dinsel ve ahlâki) değerlerin öğretimine ağırlık verilmesi istenir. Çocuk dergilerinde yayınlanan makaleler, çocuğun, toplum için biçimlendirilmesi gerektiği mesajlarıyla doludur. Anlatılan hikâyeler, masallar, hatta fıkralar mesaj yüklüdür. Bu mesajlar toplumsal değerleri öğütleyici, öğretici ve kabullendirici bir üslupla kaleme alınmıştır.

Yenilikçi Anlayışta Çocukluk

19 yüzyıl çocuk dergilerinde geleneksel çocukluk anlayışını yansıtan çok sayıda yazıya rağmen, yeni ve farklı bir çocukluk tanımına da rastlanır. Bu yenilikçi anlayış çocukluğu, bilimsel bir yaklaşımla değerlendiren; biyolojik ve psikolojik gelişim özelliklerini dikkate alan bir çerçevede sunulur. Bu anlayışta çocukluk, yetişkinlikten ayrı ve *çocuklara özgü* bir çağ olarak kabul edilir. Bu yaklaşım, yerleşik çocukluk anlayışından oldukça farklıdır. Zira geleneksel anlayışın disiplin, sorumluluk, görev, itaat ve değer vurgusuna karşın yenilikçi anlayışta çocuk hakları, çocuk sevgisi, çocuk kültürü, çocuk eğitimi ve çocuk eğlenceleri ön plana çıkarılır.

Yenilikçi anlayışı savunan yazılarda çocukluk, *gelişimsel* açıdan tanımlanmaya çalışılır. Kısmen geleneksel anlayışın da izlerini taşıyan bu yaklaşıma göre çocukluk dönemi farklı aşamalardan geçen bir süreçtir. Ayine dergisinde yer alan *Çocuk* başlıklı bir makalede çocukluk şöyle tanımlanır: İnsan türünün çocukluk dönemi, doğumdan ergenlik dönemine kadarki devreyi kapsar ki çocukluk süre içinde dini görevlerden muaftırlar ve bir kaç aşamadan geçerler. İlk iki dönem için yaş aralıkları verilmeyen bu ayırımı göre çocukluk aşamaları şunlardır (Ayine, 1875):

1. Tavr-ı Ūlâ: Masumiyet dönemidir. Sabî-yi gayr-i mümeyyiz. (Bu dönemde herhangi bir sorumlulukları yoktur)
2. Sinn-i Temyiz: İyiyi kötüyü anlama yaşına gelmiş çocuk. Yaramazlık yapamaz, yaparsa dayak yiyebilir.
3. Mürâhik: 13- 14 yaşındaki çocuklardır. Sorumluluk dönemidir, yaptıkları şeyden dolayı cezalandırılabilirler.

Bu ayırımı göre çocukluk 14 yaşına kadar sürmektedir. Bu yaşı geçenler, artık çocukluktan çıkmış sayılır. Çocukluktan çıkanlar ise toplumun sorumluluk sahibi bir üyesi olarak kendisine yüklenen rolleri yerine getirmekle sorumludur. Yazının devamında 14 yaşına gelmiş çocukların artık çocukluk çağından çıktıkları, bunların tam anlamıyla adam (yetişkin) sayılacakları ve yaşlarına uygun durumlar dışında yetişkinlerden hiçbir farkları kalmayacağı belirtilir (Ayine, 1875).

Arkadaş adıyla yayınlanan bir başka dergide çocukluk daha bilimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Dergiye göre çocukluk doğal gelişimin bir sonucu olarak hızlı bir değişim dönemidir. “*Çocukluk insanın pek sık değiştiği ve türlü türlü fikirlere uğradığı bir vakit ise de layıkıyla dikkat olunduğu halde anlatılır ki gerek haricen gerek dâhilen çocuklarda görülen bu kadar tebeddülat (değişim) kan tazeliğinden başka bir şey değildir*” (Arkadaş, 1876, (9):2). Çocuklarda görülen bu değişim, aslında gelişmenin sonucudur ve yaşa bağlı olarak olumlu yönde ilerlemektedir. Yazının devamında bugünkü modern psikolojinin de kabul ettiği gelişim çağları şöyle sıralanır (Arkadaş, 1876):

1. *İlk Çocukluk çağı*: 0- 6 yaş dönem çocuğun en muhtaç dönemidir. İki yaşına kadar konuşmayı bilmez. Bu dönem çocuğun her bakımdan korunup kollanması gerekir. Konuşmaya başlayan çocuklara iyi kelimeler öğretilmelidir. Üç dört yaşından sonra oyun isteği ve ihtiyacı ortaya çıkar. Bu dönemler aslında çocukların oyun dönemleridir ve oyun bu dönemde ihti-

yaçtır. Çocuklar zararlı oyunlardan uzak durmalı ancak zararsız oyunlardan mahrum edilmemelidir.

2. *Oyun Çağı*: 6 yaşından ergenlik çağına kadarki dönem. Çocukluğun ikinci dönemi olan oyun çağı, altı yedi yaşlarında başlayıp on, on iki hatta on beş yaşına kadar sürebilir. Bu dönemde çocukların istek ve hevesleri çok değişkendir. Yedi yaşından sonraki fikirleri önceki düşüncelerinden bütbütün farklılık gösterir. Çocuklar oyun çağında yeni yeni fikirler ve eğilimler gösterirler. Şayet çocuk kendi haline bırakılırsa zararlı yönelimler gösterebilir. Ancak çocuklar akıllarıyla da bundan kurtulabilirler. Okul çağında bulunan çocuklar bu dönemde dersin onda ikisini dikkatlice dinlemekle geçirirse bile, kalan kısmını oyun düşünmek veya arkadaşlarıyla birlikte bir takım lüzumsuz sözler ve hareketlerle geçirirler. Zihnini bunlar meşgul eder. Ancak yine de zihninin parlaklığı nedeniyle okuduğunu ve duyduğunu hatırlayabilir. On yaşından sonra artık oyun için istekte bulunmaları doğru değildir.
3. *Gençlik Çağı*: Ergenlik çağından 18-20 yaşına kadarki dönemdir. Bu dönem insanın yetişmesi açısından adeta altın çağ olarak nitelendirilir. Bu dönemde hiçbir saniyenin boş geçirilmemesi gerekir. Çünkü bu çağdan sonra tahsil çağı geçecektir. Ergenlik çağı ile birlikte önceden öğrenilenler, çocukların zihninde büyük bir lezzet bırakacak ve öğrendiklerini uygulayabileceklerdir. Artık bu dönemde tercümeler yapılabilecekleri gibi, telif eserler ortaya koyabilecekleri hasat dönemidir. Bu dönemde kişisel motivasyon giderek artar. Karar verme düzeyine erişen genç, yapacaklarına kendisi karar verebilecek ve kendi istediklerini yapabilecek bir olgunluğa erişmiştir. Bu dönem aynı zamanda mesleki yönelme dönemidir.

Yenilikçi çocukluk anlayışı içerisinde en ilgi çekici yönlerden birisi de çocuklara *yaşam sevgisi* aşılanmasıdır. Az sayıdaki dergide hayatın yaşamaya değer olduğu vurgulanmış; yaşam sevgisi bulunmayanlar açıkça kınanmıştır (Vâsıta-i Terakki, 1882, (1):2): “Yazık o insana ki dünyanın son dakikasına kadar yaşamak istemeyip, canını bir karanlık zindan içinde mahpus etmeye vicdanen kail oluyor.”

Yenilikçi çocukluk anlayışının önemli bir boyutu ise çocukların korunmasıdır. Çocukların korunması, dergilerde üzerinde az durulan konulardandır. Ancak bazı dergilerde çocukların sözle veya fiziksel olarak saldırıya uğramalarının veya incitilmelerinin onlarda kalıcı izler bırakacağına işaret edilmiş, yetişkinle-

rin çocukları tanımaları, onlara daha nazik ve anlayışla davranmaları istenmiştir (Etfal, 1886).

Çocuk sevgisini öne çıkaran bazı dergiler çocukların sevicecek bir nesne ve çocukluğu da sevimli bir dönem olarak tanımlamışlardır. Kısıtlanmış çocukluk yaşantısına karşı çıkan yenilikçi anlayış, belirli ölçüde *çocuklara özgürlük* verilmesini savunur. *Çocuğa güven* olarak da nitelendirilebilecek bu anlayış, geleneksel yaklaşımda hiç dikkate alınmayan önemli bir konudur. Nitekim çocuklara güvenilmesi gerektiğini savunan kimi dergiler, çocukların kendi gelecekleri konusunda kendilerinin karar verebileceklerini belirtmişler, bu konuda onlara güvenilmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Vâsıta-i Terakki, 1882).

Yenilikçi anlayışta karşımıza çıkan en belirgin özellik, cinsiyet ayrımcılığına açıkça karşı çıkılmasıdır. Toplumsal eşitsizliğin kaynağı olan cinsiyet ayrımcılığı, kimi dergilerde ağır biçimde eleştirilmiştir. Örneğin kendi cinsiyetini beğenmeyip, erkek olmak isteyen bir kız çocuğu tarafından kaleme alınan ilginç bir yazıda, çocuklar arasında cinsiyet ayrımcılığı yapılması ustaca ve radikal biçimde eleştirilmiştir. “*Ben Erkek Olmak İsterim*” başlıklı yazıda, çocukluk çağında, erkek ve kız çocuklarının eşit kabul edilmemesi ve bunun yaşama yansıması ustaca anlatılmıştır (Çocuk Bahçesi, 1905, (2):4): “*Herkesin birçok isteği olur. Kimi sınıfta birinci olmak ister, kimi ipekli fistan, kimi altın bilezik... El hâsıl herkes malik olduğu şeye kani olmaz. Sebepi sebepsiz daha birçok şeyler ister. Ben öyle çok şey istemem. Yalnız, bilmem haklı görececek misiniz, ben erkek olmak isterim.*”

Kız bu düşüncesinde ne denli haklı olduğunu kanıtlamak için adeta yalvarır. “*...Rica ederim. Müsaade ediniz, beni sonuna kadar dinleyiniz. Göreceksiniz çok haklıyım.*” der. Çocuk o kadar ileri gider ki kız olmasını, tabiatın bir hatası olarak gördüğünü ve bunun da kendisi için bir ceza olduğunu düşünmektedir. Sözlerini “*tabiatın hatasıdır, bana büyük cezasıdır*” şeklinde sürdüren kız, niçin böyle bir istekte bulunduğunu gerekçelendirmeye çalışır. Küçükken oynadığı bebeklerin artık kendisini avutmadığını söyleyerek isteğini yineler (Çocuk bahçesi, 1905, (2):4):

*Ben inci mercan istemem,
İpekli fistan istemem,
Ben öyle çok şey istemem,
Ben erkek olmak isterim.*

Niçin erkekliğe özendiğini ve kız olmanın kendisine getirdiği olumsuzlukları ise şöyle dile getirir (Çocuk bahçesi, 1905, (2):4): “*Evet ben erkek olmak isterim. Çünkü kızlar çok uslu olmalıdırlar. Uslu, nazik, durgun, oyunda bile pek bağırmaya fazla gelmez. Yaşımız büyüdükçe sesimiz küçülmeli. Bir erkek çocuk ise böyle olmaya mecbur değildir. Ah ne olurdu ben de bir erkek çocuk olsaydım!*”

Kız çocuğu, erkek olmak istemesinin diğer bir nedenini de erkeklerin giyimlerine ve toplumdaki saygınlıklarına duyduğu özleminden kaynaklandığını ifade eder: “*Bizim fistanlarımız sanki neye yarar. Bir erkek çocuk olsaydım setre pantolon giyecektim. Bununla ne kadar kolay koşulur. Hem bu elbiseyi giyenlere itaat olunur.*” Kadınların erkeklere itaat etmesinin toplumsal kural olmasına rağmen kendi evlerinde buna pek uyulmadığı ve annesinin sözünün daha geçerli olduğunu itiraf eder. Ancak buna rağmen yine de erkek olmak özleminden vazgeçmez: “*Ah bir erkek olsaydım*” demekten geri durmaz. Erkek olduğunda yapmak istediklerini ise şöyle anlatır:

*Hemen eğerdi başı gören,
Uzunca konçlu çizmeler;
Giyerde kamçı elde ben,
Neler yapar idim neler.*

Yazıda kız olmanın mesleki açıdan da bazı kısıtlamalar getirdiği vurgulanmış, buna karşın erkek olmanın toplumda hem saygınlık hem de mesleki üstünlükler sağladığına işaret edilmiştir. Erkek olmanın verdiği saygınlık ve mesleki üstünlükler kız tarafından bir özgürlük olarak tanımlanır. Kız, kendisinin de bunlardan yararlanmak istediğini şöyle anlatır: “*Şimdi ne olabilirdim? Bir erkek olsaydım, uzun örülmüş saçlar yerine heybetli burulmuş bıyıklarım olacaktı. Bir zabıt, hem de öyle küçük bir zabıt değil, büyük bir zabıt olacaktım. Lakin ne çare. Entari ile fistan ile zabıt olunmaz ki!...*” (Çocuk Bahçesi, 1905, (2): 4).

Yenilikçi Anlayışta Çocuk Hakları

Çocukluk anlayışındaki değişmeyi en iyi yansıtan gösterge çocuk haklarıdır. Zira çocuk hakları, çocukluk anlayışının en temel göstergelerinden biridir. 19. yüzyılda Türk çocukluk anlayışındaki değişmeye bağlı olarak, çocuk haklarına ilişkin anlayışta da önemli bir değişim yaşanmıştır. Çocuk hakları bağlamında 19. yüzyılda en fazla dile getirilen haklar arasında eğitim ve oyun hakkı yer

almaktadır. Gerek eğitim ve gerekse oyun haklarına ilişkin düşüncenin 19. yüzyılda nasıl bir değişim geçirdiği aşağıda geniş biçimde açıklanmıştır.

Eğitim Hakkı

19. yüzyılın henüz başında eğitim hakkına ilişkin önemli bir düzenleme dikkatimizi çeker. 1824 yılında Sultan II. Mahmut tarafından yayınlanan bir Fermanla okul çağındaki çocukların çalıştırılması eleştirilerek, mutlaka okula gönderilmeleri istenmiştir (Akyüz, 2004). Bu tarihten sonra yapılan diğer düzenlemelerde de eğitim hakkının güvence altına alınması amaçlanmıştır.

Eğitim anlayışlarını insan ve toplum görüşlerine dayandırarak açıklayan bazı dergiler, toplumu sosyolojik açıdan analiz ederek, toplumun devamı ve gelişmesiyle eğitim arasında ilişki kurmaya çalışmışlardır. Eğitimin sosyal temeline ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı yazılarda, toplumların varlıklarını korumalarının eğitime verdikleri öneme bağlı olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda çocuklar, gelecek için birer teminat olarak görülmüş ve eğitilmeleri gerektiği vurgulanmıştır (Çocuklara Mahsus Gazete, 1896). Bir başka dergide çocuklar, vatanın istikbalini temin edecek vasıta olarak nitelendirilmiş, eğitimlerine büyük önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Sadakat, 1875, (1):1):

Eğitim hakkının sağlanmasına dönük geleneksel uygulamalar da bulunmaktaydı. Bu uygulamalar eğitim hakkını güçlendiren ve çocukları okula gitmeye teşvik eden eğlenceli uygulamalardı. Sözelimi mahalle mekteplerine (dönemin ilkokulları) başlayacak çocuklar için çok renkli ve eğlenceli törenler yapılmaktadır. Ailelerin ekonomik düzeylerine göre farklılık göstermekle birlikte, bu törenler çocuklar için merakla beklenen merasimleri içeriyordu. Fakir aile çocukları babası veya annesi yoksa bir yakını tarafından mektebe götürülür, “Eti senin kemiği benim” denilerek hocanın eli öptürülür ve okutulması için ricada bulunulurdu (Kara ve Birinci, 2005).

Orta halli ailelerde ise çocuk imkânlar ölçüsünde giydirilir erkek ise fesine, kız ise saçlarına süsler takılarak mektebe götürülürdü. Hocaya önce dua ettirilir ve mektebe yeni başlayan çocuklara birer ikişer kuruş hediye dağıtılır, hoca ile kalfaya mendil ucuna bağlanmış birkaç meci diye hediye edilirdi. Anadolu’da ise çocuklara para yerine simit ve şeker dağıtılırdı (Kara ve Birinci, 2005).

Zengin ailelerin çocuklarının mektebe başlaması çok daha şatafatlı olur, tam bir merasim havasında geçerdi. Bunların mektebe başlaması “Bed-i Besmele” ya da halk arasında “Âmin Alayı” denilen törenle yapılırdı. Öyle ki bu törenler,

zengin aileler tarafından bir düğün kadar ciddiye alınırdu. Çocukların giydirilmesi için günler öncesinden yapılan hazırlıklar; mektepte oturacağı yumuşak minderlerin hazırlanması, kitabını koyacağı işlemeli kesenin hazırlanması, nazardan korunması için çocuğa nazarlık boncuğunun takılması bu hazırlıklardandı. Merasim öncesi hocaya haber verilir uygun bir gün tespit edilirdi. Merasim günün genellikle pazartesi veya perşembeye rastlamasına dikkat edilirdi. Mektebe başlama günü için ilahi takımı tutulurdu. Civardaki evliya türbelerine (çoğunlukla da Eyüp Sultan'a) götürülen çocuk, mektebe başlamadan önce aile büyüklerine ve hatırlı dostlara el öptürmeye ve dualarını almaya götürülürdü. Nihayet merasim günü bir gurup çocuk temiz giysileriyle mektepte toplanır, önlerinde hocaları, kalfa ve bevvabları olduğu halde, ilahi takımının arkasında çocuğun evine gidilirdi. Evde hazır bekleyen çocuk bir faytona veya iki yanında birer kişinin yürüdüğü faytona bindirilerek, en öndeki hocayı takip eden âmin alayı ve ilahi grubuyla birlikte mahallede ve şehir içinde bir süre gezdirilir ve tekrar eve dönülürdü. Burada ilahiler okunur ve *mektep gülbankı*³ çekildikten sonra hocanın çocuğa ilk dersi vermesinin ardından çocuk hocasının ve diğer misafirlerin ellerini öper ve arkasından yapılan duayla merasim sona ererdi. Merasime katılanlara yemek ve lokma tatlısı ikram edilir, arkasından törene katılan çocuklara birer, ilahicilere ikişer, ilahici başına üç kuruş, hoca, kalfa ve bevvaba, konumlarına göre uygun miktarda para ile birlikte elbiselik kumaşlar verilirdi (Ergin, 1977).

Bu merasimler yalnızca çocuklar için değil yetişkinler ve sokağa çıkmaları hoş karşılanmayan kadınlar ve genç kızlar için de rutin hayatın akışını değiştiren önemli bir farklılıktı. Öyleki mektebe başlayacak çocuğun evinin önü ile alayın geçeceği yollar, köşe başları kalabalıktan geçilmez bir hale gelirdi. Karpının önünde, çocuğun bineceği kırmızı kolanlı, yeşil ince atkılı, siyah eğerli bir midilli dururdu. Semtte mektebe başlama, âmin alayı bir seyir vesilesiydi. İhtiyar, orta yaşlı kadınlar, hatta genç kızlar için sokağa çıkmaya bir vesile teşkil ederdi (Kara ve Birinci, 2005).

Yenilikçi anlayışta eğitim hakkına ilişkin en önemli boyut *cinsiyet ayrımcılığına* karşı çıkılmasıdır. Bu anlayışı savunan dergilerde kız çocuklarının eğitim hakkı savunulurken, azınlık çocukları örnek gösterilmiş ve onların ne denli eğitimli oldukları öykünmecî bir üslupla aktarılmıştır (Sadakat, 1875). Yenilikçi anlayış, kız çocuklarını erkeklerle eşit düzeyde dikkate almış, eğitim söz ko-

3 Katılanları coşturmak amacıyla kafiyeli biçimde yazılmış bir tür dinsel ifadeleri ağır basan ve belirli aralıklarla katılanlara "Allah" dedirten nazım türü şiirlere denir. (Bkz.Osman Ergin (1977), Türkiye Maarif Tarihi, 1:80)

nusu olduğunda kız-erkek ayrımcılığına şiddetle karşı çıkmıştır. Hatta birçok dergi, pozitif ayrımcılık diyebileceğimiz bir anlayışla kız çocuklarının erkeklerden daha fazla eğitime ihtiyacı olduğunu vurgulamışlardır (Örn: Çocuklara Rehber, Çocuklara Mahsus Gazete ve Arkadaş gibi).

Bu dönemde kız çocuklarının eğitimleri konusundaki toplumsal anlayış ve ahlâki kaygılardan kaynaklanan olumsuz düşünceler eleştirilmiştir. Bir tür aile dergisi şeklinde yayınlanan (Ayine, 1875), bütün yanlışlık ve kötülüklerin kaynağının cehalet olduğunu belirterek, “...kadınların *zallâm-ı cehaletle kalmalarına nasıl rıza gösterebilir?*” sorusunu yöneltir. Bir başka dergide iyi aile terbiyesi almış eğitilmiş kız çocuklarının, bu yakıştırmalara uğramasının söz konusu olamayacağı, artık yaşanan asırda eğitimsiz insanlara itibar edilmediği, bu nedenle kadın olsun erkek olsun herkesin mutlaka eğitim görmesi gerektiğini vurgulanmıştır. Eğitim görmüş okuma yazma bilen kadınların, hem dini bilgileri daha iyi öğrenecekleri, ırz ve namuslarını daha iyi koruyacakları, hem de toplum içinde itibar kazanacakları savunulmuştur (Mümeyyiz, 1869).

Yenilikçi anlayışı benimseyen kimi dergiler, kızları meslek eğitimine yönlendirmeye çalışmış, ekonomik gelir getirici meslekleri öğrenebilecekleri Kız Sanayi Mekteplerine gitmeleri salık verilmiştir (Mümeyyiz, 1869).

Yenilikçi Anlayışta Eğitim

Eğitim hakkının güçlü biçimde savunulduğu 19. yüzyılın ikinci yarısında eğitim anlayışı bilimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu dönemdeki yenilikçi eğitim anlayışı, güçlü bir felsefi temele dayanmakta, eğitim süreçlerine ilişkin bilimsel düşünceler ön plana çıkmaktadır. Örneğin bir dergide eğitimin ontolojik bir temeli olduğu vurgulanmış, eğitim insan doğasının bir gereği ve insan ihtiyaçlarının kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmüştür. Eğitim olgusunu “*insanın eğitilebilirliği*” üzerine kuran bu yaklaşıma göre, insan doğası eğitime elverişlidir. Eğitim için gerekli olan zihinsel ve duygusal donanımına sahip olan insan, gerçeği (*hakikati*) anlama yeteneğine (*idrakine*) de sahiptir. Ayrıca insanda *anlama* ve *hüküm çıkarma* yetisi bulunmaktadır. Eğitim bu yetilerin geliştirilmesi için önemli bir araçtır. Ancak insanın anlaması, mutlak anlama olarak nitelendirilemez. İnsanın sınırlılıkları ve yetersizlikleri, tek başına dünyayı anlamasına yeterli değildir. Dünyayı tam olarak anlamak, ‘ortak insanlık aklıyla’ mümkündür. Bunun için başka insanların elde ettikleri bilgi ve tecrübeler ihtiyacı vardır (Etfal, 1886).

Yenilikçi anlayışa göre çocukluk çağı, zihinsel açıdan insan öğrenmesinin en kolay ve en etkili dönemidir: “*Demek ki çocukluk halinde bir cevher var. Evet işte o cevher zihnin tazeliğidir. Çünkü insan çocuk iken her bir azası taze ve körpe olduğu gibi zihnin akli ve fikri dahi taze olduğu için gördüğü ve işittiği aynaya akseder gibi zihnine gider*” (Arkadaş, 1876).

Yenilikçi anlayışa göre eğitim, çocuğun farklı yönleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak üç önemli alanı kapsamalıdır. Bunlar:

A- Beden Eğitimi (Terbiye-i Bedeniye)

Beden eğitimi yalnızca bir takım *bedensel* hareketlerden ibaret değildir. Beden eğitimi, öğrencinin vücut temizliği, okul ve sınıf ortamının temizliği, yiyeceklerin saklanması, hastalıklara ve yaralanmalara karşı tedbirleri de içerir. Öğretmenler, öğrencilerin beden sağlıklarının korunması için beklenmedik durumlarda, yapmaları gereken acil müdahaleler hakkında yeterli bilgiye sahip olmalıdırlar. Öğretmenler, beden eğitiminde tehlikeli hareketler yaptırmaktan kaçınılmalı, dersane temizliğine dikkat etmeli, çocukların temiz olmaları ve yiyeceklerinin dersane dışında saklanmasına özen göstermelidirler (Mümeyyiz, 1869).

Beden eğitiminin öğretim ortamıyla da ilişkili olduğu benimsenmiştir. Buna göre öğrencilerin beden sağlığı için dershanenin aydınlığının gözlere zarar vermeyecek şekilde olmalı, derslerin bir gün için üç saatten fazla olmamalı, üç saat içerisinde de ara sıra teneffüs verilmelidir. Bu yaklaşımda geleneksel oturma biçimine de eleştiri vardır. Örneğin bir makalede, rahle gerisinde iki kat eğilmiş biçimde diz üstü oturmaları ya da ayaklarını rahle altına uzatarak göğüslerini rahleye dayamalarından ötürü kan dolaşımlarının zorlaşacağı, kalp çarpıntısı ve baş dönmesine neden olabileceği gibi diz iltihabına da neden olabileceği vurgulanır. Bu tür durumlardan kaçınılması ve öğretmenlerin sağlık konusunda öğrencilerini bilgilendirmeleri önerilmiştir (Mümeyyiz, 1869).

B- Zihin Eğitimi (Terbiye-i Akliye)

Yenilikçi anlayışta çocuk eğitiminin ikinci önemli boyutu *zihinsel* (bilişsel) eğitimidir. Zihin eğitiminin esası, eğitim sürecinde farklı yöntemlerin kullanılması ve aşamalı (tedrici) olarak verilmesidir. Zihinsel eğitimde öğrencilerin hafıza ve yeteneklerinin gelişmesine dikkat edilmesi, çocukların kavrayamayacakları derecede ağır olan ve zihni yeteneklerine zarar verecek konuların öğretiminden kaçınılması önerilmiştir (Mümeyyiz, 1869).

Çocukların hayal gücünün ve yeteneklerinin güçlendirilmesi ve artırılması amacıyla, korkunç (müthiş) imgelerden (tasvirlerden) mümkün olduğunca kaçınılması istenmiş, buna karşın güzel ve basılı (matbu) resimlerin tercih edilmesi salık verilmiştir. Öğretmen, çocukları şaşkınlığa uğratacak hikâyelerden kaçınmalı, gerek anlatımlarında ve gerekse okuma parçalarında onların düşüncelerine (tefekkörlüklerine) yardımcı olacak konuları seçmelidir. Öğrencilere yazdırılacak veya anlatılacak konuların, doğaya ilişkin düşüncelerden ve evren hakkındaki konulardan olmasına dikkat edilmelidir. Öğretmen, çocukların ayırt etme (temyiz) yetilerinin geliştirilmesine ve güçlendirilmesine özellikle dikkat etmelidir. Çünkü ilkokulda asıl amaç, çocuklardaki ayırt etme yeteneğinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesidir (Mümeyyiz, 1869).

C- Ahlak Eğitimi (Terbiye-i Edebiyye)

Ruhun eğitimi olarak algılanan ahlak eğitimi, genel eğitimin en önemli unsuru olarak görölmüştür. Ahlak eğitiminde çocukların duygusal yapıları nedeniyle öğretim sürecinde şu ilkeler benimsenmelidir: Çocukların kalpleri nazik olduğundan, kin, haset ve benzeri mânevî hastalıklardan onları sakındırmak gerekir. Buna karşın erdem (fazilet), hakkaniyet gibi ahlak ilkeleri üzerinde durulmalıdır. Öğretmen, çocukların kalbine dini düşünceleri yerleştirirken diğer din mensupları hakkında suçlama ve serzeniş içeren ifadelerden kaçınmalıdır. Çocuklar, kanun ve kurallara uymaya, yöneticilere itaate ve başkalarının hukukuna saygılı olmaya teşvik edilmelidir (Mümeyyiz, 1869). Ahlak eğitimi bakımından öğretmenin davranışları önemlidir. Öğretmen çocuklara daima yumuşak ve nazik bir üslupla davranmalı, bağırmanın ve hiddetlenmemelidir. Tüm çocuklara hakkaniyet ölçüsünde eşit davranmalı, çocuklar hata yaptıklarında sabır göstermeli, öğrenciye ceza vermesi gerektiğinde öfkeden kaçınmalıdır. Şayet öğretmen bu yöntemi uygulamazsa vereceği nasihatlerin ve aktaracağı bilgilerin hiç bir etkisi olmayacaktır (Mümeyyiz, 1869).

Eğitim konusundaki bu görüşler, dönemin eğitim anlayışına göre oldukça ileri düzeydedir. Eğitimi bilimsel bir yaklaşımla ele alan, eğitim psikolojisi ve öğretim yöntemleri konusundaki bilimsel ilkelere dayandırılan bu görüşler, aynı zamanda modern eğitim anlayışını yansıtan somut örneklerdir. Bu ilkeler bugün de modern eğitimin kabul ettiği ilkelere dayandırılan bu görüşler, aynı zamanda modern eğitim anlayışını yansıtan somut örneklerdir. Bu ilkeler bugün de modern eğitimin kabul ettiği ilkelere dayandırılan bu görüşler, aynı zamanda modern eğitim anlayışını yansıtan somut örneklerdir. Bu ilkeler bugün de modern eğitimin kabul ettiği ilkelere dayandırılan bu görüşler, aynı zamanda modern eğitim anlayışını yansıtan somut örneklerdir.

Bazı dergiler, öğretim yöntemleri üzerinde durmuşlar, geleneksel hale gelmiş olan ve yalnızca anlatma-dinlemeye dayalı (takrir) yöntemle öğretim yapılmasının yanlışlığına işaret etmişlerdir. Bir dergide iyi bir öğretim yapılabilmesi için konunun özelliğine göre farklı yöntemler ve gerekli araçların kullanılması gerektiği vurgulanmıştır (Sadakat,1875). Bir başka dergide öğretimin bir yöntem işi olduğu savunulmuştur: “*Her bir şeyin öğrenilmesi için bir usul olduğu gibi ilim tahsilinin dahi yolu vardır. Çok kimseler vardır ki, mektebe gidip gelir sair bir hocadan ders okur ise de, layıkıyla bir şey öğrenemez. Bu gibilerin ya yoluyla derse bakmadıkları veya ilim ve marifete hevesleri olmadığından bir şey tahsil edemezler*“ (Arkadaş, 1876). Öğrenmenin etkili olabilmesinin bazı kurallarının olduğu vurgulanan dergide, kişisel motivasyon, ders esnasında konu dışında başka şeyler düşünmemek, ders bitince konuyu baştan sona gözden geçirmek, derse zaman ayırmak ve arkadaşlarıyla birlikte müzakere (tartışma) yapmak gerektiği dile getirilmiştir.

Yenilikçi Anlayışta Oyun ve Çocuk

Genel olarak 19. yüzyılda oyunla ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki çocukların oyun haklarını savunan *özgürlükçü* görüş, ikincisi ise çocukların oyun oynamalarını reddeden *yasaklayıcı* görüştür.

Özgürlükçü görüşü benimseyenler, oyun ve eğlenceyi çocukluk çağının temel bir ihtiyacı olarak görmüşlerdir: “*Oynamak ve eğlenmek insanın en büyük ihtiyaçlarından birisidir. Büyük adamlar dahi buna muhtaç oldukları halde, tabiidir ki çocuklar daha ziyade muhtaçtırlar.*” (Tercüman-ı Hakikat, 1880). Aynı yılda yayınlanan başka bir dergide ise oyun ihtiyacı şöyle dile getirilmiştir (Bahçe, 1880): “*Eğer bize sorarsanız, biz deriz ki, bir çocuğa oyun da lazımdır.*”

Bir başka dergide oyun ve eğlencenin çocuklara özgü bir durum olduğu, fiziksel ve psikolojik özelliklerinin çocukları oyun ve eğlenceye yönelttiği vurgulanmıştır: “*Çocuk ne kadar ağır tabiatlı ve ne kadar sıkılgan ve ne kadar hicaplı olsa havayı olmak kanının tazeliğinin hükmüdür. Yani oyun oynamak gibi zarardan başka hiçbir faydası olmayan bir takım şeyler ile vaktini beyhude geçirmekten kendini alamaz*” (Arkadaş, 1876, (3):1).

Oyunu bir ihtiyaç olarak gören dergilerin yanında bir hak olarak gören dergiler de vardır: “*Oynamak sıçramak ne kadar güzel bir eğlencedir. Zâten çocuklar oyun oynama hakkına mâliktirler. Bu hakk-ı sarihlerini kimse inkâr edemez*” (Çocuklara Rehber, 1897).

Özgürlükçü görüş, oyunun eğitsel yönüne vurgu yapar (Çocuklara Rehber, 1897): “*Derslerini vazifelerini itmâm eden bir çocuğun biraz teneffüse, oyuna ihtiyacı vardır... Ders ve vazifesini itmâmdan sonra az oyun oynamak vücutça, zihince faydadan hâli değildir.*”

Oyun konusundaki yeni yaklaşımın izleri çocuk mektuplarına da yansımıştır. Örneğin *Çocuklara Rehber* dergisinde, bir öğrencinin oyun ve eğlenceye ilişkin görüşlerini içeren mektupta eğlence şöyle tanımlanır (Çocuklara Rehber, 1897, (31):2):

“...eğlence demek şeker yemek, pencerelere taş atmak, bahçelerden elma veya armut çalmak, arabacılara takılmak, ahmakları aldatmak... bunun bin türlü oluru a! Şimdi bunu bizim budala sınıf başıya sorsak eğlence, mektebe her gün devam edip muallim efendinin takrir edeceği dersleri can kulağı ile dinlemek, okumak, hesap meselelerini halletmek, daha bilmem ne kadar budalalık var ise hepsini icrâ etmek olduğunu iddia eder.”

Yenilikçi yaklaşım, oyunun bedensel ve zihinsel gelişime katkısını ön plana çıkarır. (Çocuklara Rehber, 1897, (42): 6): “...Eğlence yalnız koşmak oynamaktan ibaret değildir. Vakıa, riyâzet-i bedeniye ancak zâyî olan uyuşan kavî zihnin cebri îadesi için vücudu harekette zihni faâliyetle bulunduracak oyunlarda lazımdır.”

Oyunlar tehlikeli olan ve olmayanlar şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Tehlikeli sayılmayan ve İstanbul çocuklarının en çok beğenerek oynadıkları oyunlar bir dergide şöyle sıralanır: Fatih Camii civarında, Medrese önünde, hocalar tarafından ağaçlara yapılan *salıncıklar* ve bir mil üzerinde dönen ağacın iki başına birer çocuğun bindikleri *hareketli tahterevalli*. Sakıncalı sayılmayan diğer eğlenceler ise *meddah* dinlemek, *Karagöz Hacivat* seyretmek ve *Zühari Kulu* seyretmek gibi geleneksel Türk eğlenceleridir (Mümeyyiz, 1869).

Futbolun da 19. yüzyılda çocuklar tarafından çok beğenildiği bir dergide şöyle anlatılmıştır (Çocuklara Mahsus Gazete, 1896, (60):1): “*Top oyunu ne kadar hoştur. Topu tutmaya havaheşker bir çocuk sıçrar. Atlar, koşar. Evet, vücudunu teşkil eden etleri, kemikleri hep faaliyete geçer.*” Aynı dergide *Mektep Oyunları* başlığıyla çocuklar için tanıtılan diğer oyunlar şunlardır: *Nasr-ı Tâir*, *Top Oyunu*, *Lasso (kemend) oyunu*, *Kör Ebe*, *Çember Oyunu*, *Gölge Oyunu*, *Topal Tilki*, *Adam Tanıma*, *Mendil Kapmaca*. ”

Oyun konusunda geleneksel anlayışı savunan görüşlere baktığımızda farklı

bir tablo karşımıza çıkar. Zira bu yaklaşıma göre çocukların en verimli çağlarında oyunla meşgul olmaları doğru değildir (Etfal, 1875, (10):2):

“Bakın... tahsil zamanı çocuklukta olur. Büyüdükten sonra biraz güçleşir.. Tatil zamanınızda da çalışınız... Bir kere gezmek ve sokakta akranlarınızla oynamağa alışacaksınız. Sonra mektebe gitmeyi canınız istemeyecek. Mektebe gitmediğiniz için de hocanızdan, pederinizden bir hayli sözler işiteceksiniz, belki de dayak bile yiyeceksiniz. Fakat yine bir hayli zaman ders okur iken bile aklınız fikriniz tatil zamanınızda sokaklarda oynadığınız oyunlarda olacak.”

Oyun konusunda yasakçı görüşü savunanlar oyunu çocuklar için bir zaman kaybı hatta bir tür haylazlık olarak nitelendirmiştir (Arkadaş, 1876, (8):1): *“İşte bizim çocuklarımız bu vakitlerini oyunla ve sair haylazlıkla geçiriyorlar. Yirmi dört saatin mahsulü olan böyle uzun ve kıymetli zamanı can sıkıntısını def etmeklik diye haylazlıkla oyuna feda ettirmek ve bir günlük tahsilden kazanılacak faydayı bu sırada unutup tamamıyla gaib etmek acınacak halden değil midir?”*

Hazine-i Etfal dergisinde yer alan ve üç çocuk arasında geçen bir hikâye, oyun oynamanın faydasız bir uğraş olduğu tezine dayanır (Hazine-i Etfal, 1873-1874). Hikâyede ilginç bir diyalog yer alır. Buna göre arkadaşının oyun oynamasını hoş karşılamayan bir çocuk, artık kendisinin bu tür faydasız şeylerle meşgul olmadığını, hatta kendi *oyuncaklarını yaktığını* ve bundan böyle parasını oyuncağa harcamak yerine kitap almak için kullanacağını söyler. Ancak oyuna düşkün olan çocuk, oyuncaklarla oynamaktan çok hoşlandığını, bu yüzden hocaya (öğretmene) para ve yardımcısına hediyeler vermek yerine bu paralarla İstanbul’dan en güzel oyuncakları alıp gece gündüz onlarla oynamak istediğini ve bunun kendisi için daha sevimli olduğunu söylemekten kendini alamaz. Oyundan hoşlanmayan çocuk diğerine tarihler ve hikâyeler gibi yararlı kitaplar okumakla eğlenip eğlenemeyeceğini sorar. Arkadaşı *“Hayır azizim. Ben eğlenemem fakat pederimin fikrine bakarsan gece gündüz ilim tahsiliyle uğraşmalıyım.”* der. Ardından ancak yaşının kemale erdiğinde ilim ve edep tahsili yapmayı düşündüğünü, onun için şimdilik cicili bicili oyuncaklarını bırakıp kendisini zorlamayacağını söyler. Arkadaşı bu sözlere kızar ve *çocukluğu bırak!* diyerek, onu uyandır.

Bu hikâye aslında 19. Yüzyıldaki geleneksel çocukluk anlayışını yansıtmaktadır. Hikâyede çeşitli davranışlar ve nesneler için seçilen sözcükler ilginçtir. Ayrıca oyun oynamanın dokuz yaşında sona ermesi gerektiği mesajı da verilmektedir ki, bu anlayış, çocukluğun süresinin de biteceği şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç

Türklerin çocuğa bakışı yaşadıkları hayat koşullarına ve sahip oldukları inanç değerlerine bağlı olarak değişerek gelişmiştir. Uzun bir geçmişe sahip olan Türklerin çocukluk anlayışını tanıma bakımından 19. yüzyıl belki de en şanslı yüzyılı ifade eder. Zira bu yüzyılın ikinci yarısında çocuklar ilmi, edebi ve magazin alanlarında yayınlanan önemli eserlere konu olmuşlardır. Çocukların, geçmiş dönemlerde de birçok yazılı eserin önemli konu başlıkları arasında yer aldığı doğrudur ancak, 19. yüzyılda çocukları ve çocukluk anlayışını ayrıntılı biçimde tasvir eden başka bir dönem olmamıştır. Zira bu dönemde ilk defa yalnızca çocukların eğitimi için kitaplar yazılmış, çocuklar için gazeteler, dergiler, gazete ekleri çıkarılmış, yine sadece çocuklara yönelik hikâyeler, masallar, romanlar ve tiyatrolar yazılmaya ve basılmaya başlanmıştır. İlk defa bu dönemde, çocuklar için yazılan ve basılan eserlerde, doğrudan çocukların kendi görüşlerine yer verilmiştir. Denilebilir ki ilk defa bu dönemde çocukluk anlayışının değişmesinde çocukların da katkısı olmuştur.

Türk çocukluk anlayışına ilişkin araştırmalar, inceledikleri dönemlerde, genellikle tek düze ve ortak bir çocukluk anlayışından söz ederler. Ancak söz konusu 19. yüzyıl olduğunda, sosyal hareketliliğe ve düşünce zenginliğine bağlı olarak, farklı yaklaşımların olabileceği unutulmamalıdır. Zira Tanzimat'la birlikte başlayan ve toplumsal hayatın tüm yönlerinde ortaya çıkan değişimin, çocukluk ve eğitim anlayışında da belirgin biçimde değişmeye yol açtığı görülür. Bu dönemde geleneksel yerleşik Türk çocukluk anlayışına karşı yenilikçi bir anlayışın teorik temellerine ilişkin güçlü bir anlayış bulunmakta, eğitim süreçleri ve çocuğun sosyal yaşamdaki konumuna dair farklı tasavvurlar dile getirilmektedir.

Çocukluğa ilişkin bu yeni tasavvurun izlerini en belirgin biçimde çocuk yazınında görmekteyiz. Gerek eğitsel yazında (çocuk eğitimine yönelik kitaplar) gerekse edebi yazında (hikaye, roman, tiyatro vb) yenilikçi çocukluk anlayışı güçlü biçimde yer almıştır. Her iki alanı da kapsayan çocuk dergileri ise bu yeni anlayışın en kapsamlı biçimde sunulduğu ortamlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle üçüncü çeyreğinde yüksek sesle dillendirilen yenilikçi çocukluk anlayışı, temelde çocuk hakları ve eğitimi konularına odaklanır. Çocukların, alışlagelmiş kalıplar dışında, biyolojik bir varlık olarak görülme başlanması ve onların doğalarına uygun eğitim verilmesi isteği, bu değişimin özünü oluşturur. Öte yandan yeni eğitim anlayışı felsefi ve bilimsel bir temele dayandırılmak istenmiştir. Eleştirel bir yaklaşımla irdelenen eski anlayış yerine,

eğitimin bilimsel temellere oturtulması ve etkili öğretim uygulamalarının kullanılması salık verilmiştir.

Türk çocukluk anlayışındaki değişimin bir diğer göstergesi oyun konusundaki görüşlerdir. Bilindiği gibi oyun günümüz çocuk hakları arasında ilk sıralarda yer alır. İnsanları öteki canlılardan ayıran başlıca özelliklerden biri de onun oyun oynayan (*homo ludens*) ve gülen (*homo rides*) insan olmasıdır (Güvenç:1997). Türklerin öteden beri oyun konusunda anlayışlı oldukları ve bu yüzden çocuk oyunlarına müsamaha ile baktıkları bilinmektedir. Ancak 19. yüzyılda oyun konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Çocukluk çağının en belirgin özelliklerinden ve çocuklar için en temel gereksinimlerden birisi olan oyun konusundaki görüş farklılığı, yukarıda açıklanmaya çalışılan çocukluk anlayışının bir uzantısıdır. Oyun konusundaki temel farklılık, oyunun çocuklar için gerekli olup olmadığı konusunda odaklanır. Bu konudaki görüş farklılığına bağlı olarak, oyunun çocuğa katkısı da tartışılmıştır. Yenilikçi görüş oyun ihtiyacının insanın devingen yapısından kaynaklandığını savunurken, geleneksel anlayış oyunu bir tür yaramazlık, haylazlık ve zaman kaybı olarak nitelendirmiştir.

Bu görüşlerin savunulması eğitim açısından önemlidir. Çünkü eğitim sürecinde oyunun işlevi eğitim bilimlerinin temel sorunlarından biridir. Toplumsallaşma ve kültürlenme oyunla başlar ve gelişir. Oyunla düş kurma arasında sıkı bir ilişki vardır. Düş kurma ise sağlıklı bir gelişim göstergesidir. Çocuğun yaşına uygun ve yaratıcı oyunlar çocuğun düşten gerçeğe geçişini kolaylaştırmaktadır (Güvenç,1997).

Son olarak, çocukluk anlayışındaki bu değişimin, etkileşim sonucu ortaya çıkan 19. yüzyıla özgü bir durum olduğunu da söylemek gerekir. Zira köklü bir kültürel geçmişe sahip olmakla birlikte, Türklerin tarihsel olarak açık bir kültürel etkileşim içerisinde oldukları görülür. Bu etkileşim, başka uygarlıkların Türkler üzerinde yarattığı dönüştürme süreci olduğu kadar, akılcı bir gereksinime dayalı, zengin bir tecrübe birikimine de yol açmıştır. Geniş bir perspektifle bakıldığında, Türklerin tarihsel yolculuğu, başlıca üç büyük medeniyet kavşağıyla kesişmiştir. Bu uygarlıklar, İslamiyet’i kabul etmeden önce Uzak Doğu (Çin ve Hint) Uygarlığı, İslamiyet’i kabullerinden sonra Ortadoğu (Arap, Fars ve İslam) Uygarlığı ve son olarak da 19. yüzyılda yakın ilişki kurdukları Batı (Avrupa) Uygarlığıdır. Bu üç büyük uygarlık belirli dönemlerde Türklerin gerek çocukluk gerekse eğitim konusundaki düşüncelerinin ve uygulamalarının değişmesinde etkili olmuştur.

Türklerin farklı uygarlıklarla etkileşim içinde olmaları, onların dışa açık değişimci özelliklerinin bir yansıması olarak da görülebilir. Türk kültür tarihindeki en büyük etkileşim, 19. yüzyılda karşımıza çıkar. Bu yüzyılda görülen etkileşimin temel özelliği, önceki dönemlerde olduğu gibi dolaylı bir etkileşim değil, benzerlerinin alınması ve izlenmesi şeklinde karşımıza çıkan, doğrudan bir etkileşim olmasıdır. 19. yüzyılda çocukluk anlayışında karşımıza çıkan yeni anlayışın Batı etkisinde kalan aydınların ve Osmanlı aristokrat ailelerinin istek ve beklentileriyle yakından ilişkili olduğunu da unutmamak gerekir.

Kaynakça

- Abdurrahman Şeref. Mahalle mektebi hâtıralarından, *Talebe Defteri* (14 Mart 1334). Ahmet Rasim (1927), *Falaka*, İstanbul.
- Aile* (1880). Sayı 1.
- Akyüz, Y. (2004). *Türk eğitim tarihi* (M.Ö.1000-M.S.2004). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- And, M. (1997). Geleneksel kültürlerde çocuğun yeri ve anlamı, *Çocuk Kültürü, 1.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi*, 6-8 Kasım 1996, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Bekir Onur.
- Aries, P. (1962). *Centuries of childhood*. London: Cape.
- Arkadaş*, (1876). Sayı 1-3-4-6-7-8-9-11-12.
- Ayine*, (1875). Sayı. 1-2-18-28-29-30.
- Bahçe*, (1880). Sayı. 6-20.
- Baymur, F., & Demiray, K. (1991), *Çocuk edebiyatı antolojisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Çocuk Bahçesi, (1905). Sayı.2.
- Çocuk Hakları Sözleşmesi: Madde 2, http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23b.html; Erişim: 24.03.2010.
- Çocuklara Arkadaş, (1881). Sayı. 8.
- Çocuklara Mahsus Gazete, (1896). Sayı. 2-23-60.

- Çocuklara Rehber, (1897). Sayı. 15-23-25-31-32-34-42-52.
- Çocuklara Tâlim (1887-1888). Sayı. 1.
- Çoruk, A. Şükrü (2001). *Balıkthane nazırı Ali Rıza bey'in hatıraları, eski zamanlarda İstanbul hayatı*. İstanbul: İstanbul Kitabevi Yay.
- Dilidüzgün, S. (1994), *Yazın eğitiminde çocuk ve gençlik yazını*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Elkind, D. (2001). Değişen dünyada çocuk yetiştirme ve eğitim (çev: E. G. Kapçı). *Dünyada ve Türkiye'de değişen çocukluk*. 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Ergenç, Ö. (1997), Osmanlı klasik döneminin “ideal insan tipi” ve bu dönemde çocuğun kültürel gelişimini etkileyen etkenler üzerine düşünceler. Çocuk Kültürü (1.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi), 6-8 Kasım 1996, Ankara.
- Ergin, Osman (1977). *Türkiye maarif tarihi*. C.1. İstanbul: Eser Matbaası.
- Etfal*, (1886). Sayı. 2-5-10-13-15.
- Fass, P. (2007). *Children of a new world: essays in society, culture, and the world*. New York University Press, 2007.
- Fişek, G. O. (2002) Bende bir ben var ailemden içeri. XII. Ulusal Psikoloji Kongresi'nde verilmiş konferans. Ankara, Eylül 11-13.
- Gardiner, W., Gander, J. (2004). Çocuk ve ergen gelişimi (çev: B. Onur). Ankara: İmge Yayıncılık.
- Güvenç, B. (1997). Çocuk ve kültür. Çocuk Kültürü (1.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi), 6-8 Kasım 1996, Ankara.
- Hazine-i Etfal (1873-1874). Sayı.1.
- Kür, İ. (1997). 1869-1928 Yılları Çocuk Dergilerinde Eğitimci Yazarların Benimsediği Çocuk Tipleri, Çocuk Kültürü (1.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi), 6-8 Kasım 1996, Ankara.
- Jacob, L. (1955). Edebiyat dersleri (çev:A. F. Oğuzkan).
- James, A. (2001), İYeni çocukluk sosyolojisinde sorunlar, yaklaşımlar ve pratikler (çev: E. G. Kapçı). *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk*, 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç., (1996). *Family and human development across cultures*. Mathway, New Jersey: Lawrence Erlbaum Publ.
- Kara, İ., & Birinci, A. (2005). *Mahalle/ Sıbyan mektepleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Kılıç, S. (2012). Çocuk sahibi olmak için dinsel-sihirsel bir uygulama: Irk atma ocağı (Takmak Köyü-Elif İskeçe Örneği). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 63.
- Kodaman, H. (1940). Âmin alayları, *Yedigün*. No 398, 22 Teşrin-i Evvel. İstanbul.
- Mayall, B. (1996). *Children, Health and the Social Order*. Buckingham: Open University Press.
- Mecmua-i Nevresidegân* (1881). Sayı 1-4.
- Musallam, B. (1983). *Sex and Society in Islam*, Cambridge, 1983.
- Mümeyyiz* (1869). Sayı.11-12-13-19-22-31-32-36-40-41-44-46-47-49.
- Polat, O. (1997). Çocuk ve hakları. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Sadakat* (1875). Sayı 1-3-5.
- Sakaoglu, N. (1997), Lütüfiye-i Vehbi'de (18.yy.) çocuk eğitimiyle ilgili görüşler. Çocuk Kültürü (1.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi), 6-8 Kasım 1996, Ankara.
- Sunar, D., & Fişek, G.O. (2005) Contemporary Turkish families. J.L. Roopnarine ve U.P. Gielen (Der.) *Families in global perspective* içinde. Boston: Pearson Education Inc.
- Şimşek, H. (2002). *Tanzimat ve mutlakîyet dönemi çocuk dergilerinin eğitim açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tercüman-i Hakikat* (1880). Sayı. 1.
- Türkdoğan, O. (1996). Türk ailesinin yapısı ve tarihi gelişimi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*,
- Vâsıta-i Terakki* (1882). Sayı.1-3.
- Yavuz, M. H. (1997), Türk masallarında çocuk imgeleri. Çocuk Kültürü (1.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi), 6-8 Kasım 1996, Ankara.
- Yusuf Hüsnü (1872). *Terbiyet'ül etfal*, Matbaay-ı Umumiye. Beyrut.

Changes of Turkish Childhood Understanding in the 19th Century in the Context of Education and Game

Hüseyin ŞİMŞEK*

Abstract

Introduction

Childhood is described as a developmental stage which is characterized by the main physical and developmental patterns of human life (James, 2001). Childhood, contrary to infancy, is not a natural reality, but it is a socio-cultural concept whose frame has been determined by values and norms. The definition of childhood is related to the social value and cultural description of a child (Kağıtçıbaşı, 1996). Childhood is shaped under the influence of existing geographical environment, as a result of biological, psychological and social surroundings (Güvenç, 1997). The idea of childhood's being different from adulthood was initially accepted in the Western World in the 18th Century (Elkind, 2001). According to Aries (1962), children in the medieval European societies didn't have a special or distinct social status. Those children who were weaned

* Dr., Harran University Faculty of Education

Address for correspondence: Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü 40100 Kırşehir.

E-mail: husimsek@hotmail.com

would participate in society on the basis of their skills just like adults. The idea that children are distinct and special individuals came up with the help of gradual increase in social, political and economic institutionalization with regard to the notion of children's needs (Aries, 1962). Cultural and intellectual evolution which began with the Renaissance continued during the 19th Century and the notion that children were different from other adults became stronger. During the 20th Century, on the other hand, a child was considered to be the most important human source determining the future of a society. At the same time, this century was called child age because philosophers, educationalists, psychologists and lawyers studied on children and they stated their ideas about the developments and rights of children (Gander and Gandiner, 2004). However in the Islamic World, childhood was involved in literature during the early period and a lot of works were written on children. Muhammed b. Mahmud al Asrushani, who lived in the 12th century, wrote about childcare and protection in his work, called *Ahkam al-sighar*. On the other hand, Ali b. Muhammed al-Qabisi mentioned students' conditions and the rules obeyed by teachers and students in his book *al-mufasssila*. During the 14th century Ibn Qavyim al-Javvziyya stated essential information about legal principles and common practices on child rearing in his book, *Tuhfat al-mawdudbi-ahkam al'mawlud* and he wrote about child training, moral training together with various rituals and practices related to the proper conditions of child rearing in different phases of life (B. Musallam, *Sex and Society in Islam*, Cambridge, 1983, pp. 55 and 49-52). In *al-Mi'yar al-mu'rib*, an extensive collected work of Ahmad al-Wansharisi, there are tens of advisory opinions on breastfeeding together with those which state many issues about children from various viewpoints.

The frame of childhood concept among Turks has largely been determined by family perception. Child has been considered as the most important member of family and those who don't have a child have been despised (Kılıç, 2012). Since the 10th century, after becoming familiar with the Islam, the idea of giving importance to education has been adopted. Until the 19th century, the traditional understanding of childhood in Turkish society was society-centered. In traditional understanding of childhood, missions and responsibilities of children stand in the forefront. According to this concept, which considers children as the guarantee of future, it is fundamental to get them to gain social and moral values. However, in the 19th century, considerable changes exist in the understanding of childhood among Turks.

Purpose of the Research: This research focuses on finding the changes in the ways of understanding childhood among Turks through the explanations based on children's opinions both in the works and quotations written by adults and in the magazines written for children. The research aims at putting forward the concrete patterns of the change seen in the Turkish way of understanding childhood during the 19th century.

Method of the Research: This research has been conducted with scanning model, based on document examination. The basic sources of the research are the books and magazines published for children during the 19th century. In this research totally 18 magazines, six of which are from Tanzimat Period (1868-1876) and twelve of which are from Constitutional Reform Movements Period (1876- 1908) have been examined. After the sources have been scanned, the articles, opinions and reviews on this issue have been evaluated and they have been directly or indirectly used in the related parts of the research.

Findings: Research findings indicate that two distinct understandings of childhood existed during the 19th century. One of them is traditional and the other is innovative understanding of childhood. Traditional understanding of childhood is summarized in well accepted and classical works. In these works child protection and children's responsibilities are stated. For instance, within the book, called "*Vezaif-i Etfal*", first of all physical protection of children are emphasized. In another book, *Terbiyet'ülEtfal*, written in 1872, initially protective hygiene is explained. Moreover Yusuf Hüsni writes about the image of a good child (Yusuf Hüsni, 1872; 23). In the image of a good child, bad manners to be avoided by children and *values* to be gained by them come into prominence. In a book published in 1873, predominantly children's duties and responsibilities toward God, their parents, their teachers and elders are put forward (Sıbyana Mahsus Ahlak Risalesi, 1873). According to traditional approach, children are responsible for following their elders and fulfilling some duties. Obedience, reliability, dignity, being respectful and well-behaved, attending school, obeying teachers and elders, having a good heart and smiling face are the basic manners of childhood (Şimşek, 2002). In the ideal model which is shaped by the first children's magazine *Mümeyyiz*, being well-behaved, endeavoring for education, obeying elders, being respectful to teachers and elders are crucially important (Mümeyyiz, 1870). These principles are based on the idea that childhood is a period of life which requires discipline. According to traditional understanding, a good adulthood is the result of a disciplined childhood. How-

ever, children aren't able to manage themselves due to *ignorance* and lack of experience. Therefore, parents' observation and control over children are necessary (Arkadaş, 1876). In traditional approach, which is based on a functionalist concept, building of society is aimed through children. With respect to this understanding, family is considered as the disciplining school of mankind, in other words, it is a factory that rears human beings. Perfect people are raised in good families, good families create good societies and good societies create good states (Aile, 1880).

On the other hand, in the 19th century child magazines, an innovative understanding, which evaluates childhood with a scientific approach and considers their biological and psychological development features, appear as well. In contrast to the emphasis of discipline, responsibility, duty, obedience and values in traditional understanding; child rights, child affection, child culture, child education and child entertainment stand out in innovative approach. With respect to this approach, childhood is considered to be different from adulthood and it is seen as a period peculiar to children. In this approach, childhood is a period with various stages. In an article in Ayine magazine, childhood is suggested to consist the period from birth to puberty and it is suggested that children are exempt from religious practices during this time. In terms of this analysis, childhood stages are divided into three parts as *Tavr-ı Ūlâ*, *Sinn-i Temyiz* and *Mûrahik*. According to this classification, childhood lasts by 14 years old (Ayine, 1875). In another magazine published with the name of *Arkadaş*, childhood is examined with a more scientific approach and it is characterized as a rapid period of development as a result of natural evolution. In the magazine developmental ages are suggested as follows; *the Period of Early Childhood* (0 to 6 years of age), *the Period of Toys and Games* (from 6 years of age to puberty), *Adolescence Period* (from puberty to 19-20 years of ages) (Arkadaş, 1876, Number 9, p. 2). One of the most outstanding points of innovative understanding is its inspiring children about *joy of living*. In some magazines life is emphasized to be worth living and those with no joy of living are severely criticized (Vâsita-i Terakki, 1882, (1):2). An essential dimension of innovative understanding is child protection. In some magazines it is stated that verbal or physical abuse of children could leave permanent traces on them and added that adults need to know their children well and they should treat them politely and tactfully (Etfal, 1886). Some magazines focusing on child affection define children as lovable beings and describe childhood as a lovely period. Innovative approach defends

the idea that freedom must be given to children to some extent. This idea, which can also be defined as reliance on child, is a crucial point that isn't considered in traditional approach. Some magazines suggest that children can decide on their own about their futures, and emphasize that we need to trust them on this issue (Vâsita-i Terakki, 1882). One of the most important issues brought about by innovative approach is child rights. The rights of education and game exist among the mostly discussed rights. An edict was imposed by Sultan Mahmut II. in 1824 and all the school age children were asked to be sent to school (Akyüz, 2004). Child magazines tried to establish relations between the development of society and education by putting forward the idea that children needed to be educated (Çocuklara Mahsus Gazete, 1896). The most essential dimension of right to education in innovative approach is objection to gender discrimination. In the magazines supporting this idea, girls' right of education is defended severely (Sadakat, 1875) and gender discrimination is criticized. Moreover, with an attitude which can be called positive discrimination, some magazines focus that female students need much more training than male students (Mümeyyiz, 1869).

Innovative training approach on child rearing depends on a strong philosophical basis. For instance, in a magazine it is emphasized that education has an ontological basis and it is considered to be an indispensable part of human nature as well as an indispensable result of human needs. According to this approach, which attributes education to the idea that "man can be trained", human nature is inclined to training. Humans, provided with the necessary mental and emotional qualifications for training, also have the ability to understand (comprehension) the reality (truth). Besides, humans have the ability to comprehend and draw a conclusion. Education is an important instrument in order to improve these abilities (Etfal, 1886). According to innovative approach, childhood is considered to be mentally the most effective and the easiest period in terms of learning process (Arkadaş, 1876). With respect to innovative understanding, training needs to contain three main areas by considering different features and necessities of a child. These areas are physical training (Terbiye-i Bedeniye), mental training (Terbiye-i Akliye) and ethical training (Terbiye-i Edebiye). Some magazines dwell on teaching methods and they draw attention to the impropriety of traditional explaining method, based on narration and listening (sadakat, 1875).

Another issue, highlighted by innovative approach, is a child's right of playing games. In some magazines, entertainment and games are seen as the basic needs of childhood (Tercüman-ı Hakikat, 1880). In one of the magazines, it is suggested that games and entertainment are peculiar to children and their physical and psychological features direct them toward game and amusement (Arkadaş, 1876, Number 3:1). Innovative approach highlights the contribution of games to physical and mental development (Çocuklara Rehber, 1897, (42): 6). In the magazines games are divided into two groups as dangerous games and safe games. Safe games contain *swings* built between trees and *moving seesaw*, two edges which are ridden by children on a rotating axis. Other entertainments which are not considered dangerous are traditional Turkish amusing activities such as listening to *storytellers*, watching *Karagöz Hacivat* and *Zühari Kulu* (Mümeyyiz, 1869). In a magazine it is stated that football is liked by children as well (Çocuklara Mahsus Gazete, 1896, (60):1.).